

A PANÇATANTRAM ÉS EGYIK MAGYAR SZÁRMAZÉKA.

1.

A PANÇATANTRAM RECENSIÓI.

A nitiçâstrammal párhuzamosan,¹ de lényegük miatt is hosszabb fejlődés eredményeiként jöttek létre azok az állatmesék, a melyek az ind irodalomnak még ma sem eléggé ismert, jelentékeny részét teszik.² Ne érintsük most azt a sokat vitatott kérdést, hogy mennyi közül van egymáshoz a keleti és a nyugati állatmeséknek, — hiszen *Pillet* legújában, végre, a középúthoz akar közeledni,³ — hanem lépünk mindjárt arra a pontra, mikor az ind állatmesék már kétségbevonhatatlanul keleti fejlődés alapján vannak, olyannyira, hogy a bennük esetleg előforduló európainak látszó motívum későbbi hatásnak tulajdonítható.⁴ Ezt a pontot legkésőbb a VI. században Kr. u. már biztosan elérte az ind állatmese. *Benfey*⁵

¹ *Benfey* hajlandó a Pançatantramot magát is nitiçâstramból származtatni. Alább idézendő művében ugyanis így ír: »Was den umfang des werkes betrifft, so ergab sich, dass es ursprünglich nicht aus fünf büchern bestand, sondern aus 11—13 abschnitten«. (Később, a szír kiadás bevezetésében 13-at állapít meg.) »Die gestalt dieser abschnitte ergab sich als sehr verschieden von denjenigen, welche uns in dem heutigen Panchatantra entgegentritt. Diese setzten sicherlich unter der hülle einer fabel eine lehre der niti auseinander. Der zweck des ursprünglichen werkes war ein »fürstenspiegel«. Daraus folgt, meiner annahme nach, dass der am schluss des werkes erscheinende titel nitiçâstra der des alten Werkes gewesen sei«.

² L. *Albrecht Weber*, Akademische vorlesungen über indische literaturgeschichte. Zweite, vermehrte auflage. Berlin, Ferdinand Dümmlers verlagsbuchhandlung (Harrwitz und Gossmann) 1876.

³ L. *Alfréd Pillet*, Das fableau von den »trois bossus ménestrels« und verwandte erzählungen früher und später zeit. Halle a. S., Niemeyer, 1901.

⁴ Ilyen a Pançatantramban az egyik sakál (धृग) karakterisztikuma, a melyben *Benfey* az európai állatmesék rókájáét látja.

⁵ Panchatantra. Fünf bücher indischer fabeln, märchen und erzählungen. Aus dem sanskrit übersetzt, mit einleitung und anmerkungen von *Theodor Benfey*. 1859. Erster teil. Einleitung: Über das indische grundwerk und dessen ausflüsse, sowie über die quellen und verbreitung des inhalts derselben.

tudniillik erre az időre teszi a legrégebb keretes mesegyűjtemény, a Pančatantram keletkezésének végső határpontját.¹ Tudvalevőleg kevés mű van a világirodalomban, a melynek akkora hatása volt az európai művelődésre, mint ennek a buddhista eredetű munkának,² a melynek nyomát hosszú századok irodalma mutatja és a mely még ma is jelentős részt alkot epikai, különösen meseköltészetünkben.

Benfey abban a zseniális bevezetésben, amelyet a Pančatantram német fordításához, majd pedig szír szöveg-kiadásához³ írt, megjelölte ennek a, tudtunkkal első, ind mesegyűjteménynek a vándorútját Európába.⁴ És ennek a munkának, meg későbbi kutatásoknak alapján *Marcus Landau*⁵ ügyes táblázaton állította össze a mesegyűjtemény elterjedtségét. Nem új dolog tehát, hogy eddig a keleti recenziókon kívül ismerjük már a Pančatantram görög, spanyol, német, dán, angol, latin, olasz, ó-szláv, francia, török, holland és cseh származékait. *Beöthy Zsolt* már hosszú évek előtt figyelmeztetett »Bidpáj meséinek« magyar fordításaira is.⁶ A legkiválóbb magyar folkloristák egyike, *Katona Lajos*, szintén utalt már rá.⁷ Beöthy kissé bővebben is foglalkozott ezekkel. Vizsgálódásai azonban, mivel tárgyát nem érintették közelebről, csak külső adatokra szorítkoztak.

Megállapítja, hogy a Pančatantramnak három magyar fordí-

¹ »Als grenzen der entstehung des werkes haben wir etwa das zweite jahrhundert vor Chr. und das sechste nach Chr., eine bestimmung, welche so weitschichtig ist, dass sie fast kaum noch für eine solche gelten kann«. — *Benfey*, *Pantschatantra*. I.

² »Es stellte sich mit unzweifelhafter gewissheit heraus, dass es ein ursprünglich buddhistisches werk war. Dies folgte insbesondere aus der glänzenden entdeckung des grossen sinologen, *Stan. Julien*, welcher in zwei chinesischen encyclopädien eine grosse Anzahl indischer fabeln aufgefunden hat, die gerade zu unserm *Pantschatantra* in sehr naher beziehung stehn«. Ú. ott.

³ *Gustav Bickell*, *Kalilag und Damrag*. Alte, syrische übersetzung des indischen fürstenspiegels. Text und deutsche übersetzung. Mit einer einleitung von *Theodor Benfey*, Leipzig, 1876.

⁴ *Budenz József* így jellemzi Benfeynek ezt a teóriáját: »Benfey kifejtette, hogy nyerte a *Pantschatantra* az ind irodalmon belül lassankint a mai alakját; hogy terjedt annak mulattatva oktató tartalma át a szomszéd keleti irodalmakba, útközben az előadás részleteiben más-más ruhát öltvén; mily különös útjai voltak a mesevándorlásnak, míg végre Nyugat-Európában megállapodott, melynek népei nagyrészen abból meritették mesekincsök anyagát. Ezzel megmutatta a meglepett tudós világnak, hogy lehet és kell a mesét is tárgyalni tudományosan«. (Emlékbeszéd *Benfey Tivadar*, a M. Tud. Akadémia külső tagja felett. Budapest, a M. Tud. Akadémia kiadása, 1887.)

⁵ *L. Dr. Marcus Landau*, *Die quellen des Dekameron*. Zweite Auflage. Stuttgart, J. Scheible's Verlagsbuchhandlung, 1884.

⁶ *L. Beöthy Zsolt*, *A magyar széppróza története*. Budapest. A Magy. Tud. Akadémia kiadása. I. kötet.

⁷ Egyetemi előadásaiiban. 1903—1904. 2. félév. *Katona Lajos* úr volt szíves figyelmünket erre a tárgyra fölhívni és további útbaigazításaival bennünket segíteni. Fogadja érte ez úton is hálás köszönetünket.

tása van¹: *Rozsnyai Dávidé*, a XVII. század végéről (»Horologium Turcicum«. Kézirat a Magyar Nemzeti Múzeumban), *Báji Patay Sámuelé*, a mely 1781-ben és *Zoltán Jánosé*, a mely két évre rá, 1783-ban jelent meg.

Az elsőről nézetünk szerint valószínű, hogy az az 1540-ben megjelent török fordításnak (Humâyun Nâneh) átültetése és így Huszain Vaiz fordításának (1494.) közvetítésével Nasr Allah XII. századbeli perzsa redaktiójára vezethető vissza. Mint ilyen, közel van hozzá Zoltán János fordítása, a mely ugyancsak a Humâyun Nânehre vezethető vissza, mert Gallandnak ebből készült francia fordítását (Paris, 1724) ülteti át nyelvünkre és így az 1747-iki és 1754-iki angol fordításnak testvére. Ezt a két magyar fordítást tehát így helyezhetjük el Marcus Landau táblázatán:

Nasr-Allah perzsa ford. 12. sz.

Huszain Vaiz fordítása: Anvar i Suhaili, 1494. Calcutta, 1805., 1824. — Bombay, 1828.		
Angol ford. The lights of Canopus. Ed. Eastwick, Hertford, 1854.	Livres des lumieres. (David Said.) Paris, 1644. Fables de Pilpay. Paris, 1698.	Török fordítás: Humâyun Nâneh 1540.
Les Contes et Fables Indiennes de Bidpai et Lokman. Cardonne, 1778. — Loiseleur Des- longchamps, 1838. — Galland, 1724.	Vincenzo Bratuti spanyol fordítása. Madrid, 1654—1658.	<i>Rozsnyay D.</i> , Horologium turci- cum. 17. sz.
Angol fordítás. 1747. és 1754.	<i>Zoltán János</i> , magyar fordítása. 1783.	

A harmadik magyar fordítást, a mely szerény véleményünk szerint a három közül a legjobb,² eddig nem tudtuk a táblázaton elhelyezni, illetőleg nem tudtuk annak közvetlen forrását megmondani. Sőt Beöthy adatai némileg hibásak is voltak.³ Nem segített a dolgon *Fiók Károly* sem,⁴ talán mert az Egyetemes

¹ L. egyetemi előadásaiban is: »Eszthétika lélektani alapon. 1903—1904. tanév. Méltóságos *Dr. Beöthy Zsolt* egyetemi ny. r. tanár előadásai után jegyezte és kiadta Oláh Gábor«. Könyomatú ivenk. 215. és köv. lapokon.

² Itéletünkben támaszkodunk azonban *Beöthynek* arra a megjegyzésére, hogy *Rozsnyay* fordítása »a legszélsőbb képviselője annak a nyelvromlásnak, mely a XVII. század végén lép föl s legszélsőbb fejlődését a XVIII. században éri el, mely abban áll, hogy a magyar nyelvet rendkívüli sok deák szóval keverték«. — L. »Eszthétika lélektani alapon« 217. l.

³ *Beöthy* t. i. *Báji Patay* fordításáról azt írja, hogy »az egész kivonat«, amely »valamely, *Seth Simon* görög szövegén alapuló dolgozat fordítása«. Már pedig a görög dolgozatról tudjuk, hogy eléggé önálló redaktió átdolgozása. Ki fogjuk mutatni, hogy 1. az a bizonyos »*Seth Simon* görög szövegén alapuló dolgozat« igen is híven ragaszkodik a szöveg görög eredetijéhez, 2. *Báji Patay* sem rövidített az előtte fekvő eredetin. Fordítása tehát semmiképen sem nevezhető kivonathoz.

⁴ Egyetemes Irodalomtörténet. Szerkeszti *Heinrich Gusztáv*. A vallás- és

Irodalomtörténet a nagyközönségnek íródott és itt nem akart olyan kérdéseknek utánajárni, a melyek a szorosan vett szaktudomány körébe vágnak. Eredményünk tehát mindeddig annyi volt, hogy a három magyar fordítás közül Báji Patay Sámuelnek 1781-ben, Egerben, díszes kiállítással megjelent fordítása a három közül a legélvezhetőbb és hogy, a mit már Beöthy konstatált, a mire azonban már a mű előszavából is rájöhetünk,¹ ez a Symeon Seth görög redactióján alapul.

Ezúttal egy lépéssel közelebb akarjuk vinni tudásunkat ahhoz a célhoz, a melynek elérése ideális ugyan, de a mely felé mégis törekednünk kell, hogy megismerjük azt a kapcsolatot, a mely a Pančatantram és a mi irodalmunk között van. Kutatásaink alapján sikerült ugyanis Báji Patay Sámuelnek a fordítását is a Marcus Landau által megkezdett táblázaton elhelyeznünk és így ezt a táblázatot is, a melyről többek között a magyar fordítások teljesen hiányzottak, kiegészítenünk. Ránk nézve most legfontosabb az az összefüggés, a mely a Pančatantram többi származékai és a főnebb említett magyar fordítása között van. Ennek a részletes ismertetését tűzzük ki célunkul.

A Pančatantramról tudjuk, hogy fővázában kétféle recensiója volt, a melyekre ma ismeretes redactiói visszavezethetők: a déli és az északi recensió. *Benfey* és *Kosegarten*² kutatásai és következtetései alapján mi a következő táblázatban foglalhatjuk össze a kétféle recensiónak ma ismeretes elsőrendű, illetőleg legrégibb származékait:

A Pančatantram első szövege.

(Az öt könyvnek az eredeti recensiótól való leválása után.)

Első csoport.			Második csoport.	
A Brhatkathā részletei.	A déli recensió: Dravida szerkezetek.	A Hitopadeça.	Budnak szír ford.	Északi recensió.
		Textus simplicior.		Textus ornator.

Hogy ezek között a szerkezetek között, a melyek közül az északi recensió két főcsoportja közelebb van egymáshoz mint a

közoktatásügyi minisztérium támogatásával. I. kötet. Budapest, Franklin-társulat. 1903. — India. Írta Fiók Károly.

¹ L. Báji Patay fordításának (a' régi indusok böltselkedések) 1. lapján: »Ezen a' Példákkal jó erköltsökre tanító könyvetske hozatot az Indusok Tartománjokból Persóé bölts orvos által és a' Persák Királyjoknak bé nyújtván; azonnal az Arabok nyelvekre fordítatot; következendőképen Simeontúl, Setnek bölts Mesterétül, 's a' természeti dolgok magyarázójoktúl Görög nyelvre.«

² *Pantschatantrum, sive quinquepartitum de moribus exponens, ex codicibus manuscriptis edidit, commentariis auxit Jo. Godofr. Ludovicus Kosegarten.* Pars prima, textum sanscritum simpliciore tenens. Bonn, 1848. — A 2. rész Benfey tanúsága szerint nem jelent meg.

déli származék dravida (kannada, tamil és telegu) részletei akár Gunādhja prakrit Brhatkathájának Sōmadēva szanszkrit szövegében fönmaradt redactiójához, akár a Hitopadeça néven ismeretes kivonathoz, akár Budnak a szír fordításához, milyen viszony van és ez a családja részleteiben hogy állítható föl, azt voltaképpen ma sem mondhatjuk meg. Nem tudjuk azt sem, hogy az elveszett VI. századbéli pehlēvi-fordítás, a mely a hagyomány és a származékok szerint Khosru-Anushirvan uralkodása alatt (531—579) készült és a melyre alig néhány kivétellel az összes európai származékokat szokás visszavezetni,¹ milyen összefüggésben van ezekkel a redactiókkal; Marcus Landautól is merész dolog, hogy táblázatán Bud szír fordítását, a mely a *Bickel-Benfey*-kiadásból ismeretes, ebből az ó-perzsa fordításból származottnak tünteti föl, mert hiszen ez mindeddig hypothetikus dolog. Hiszen csak az Abdalla ibn Mokaffa VIII. századbéli fordításáról tudjuk, — mert az idézi, — hogy a pehlēvi-redactió alapján készült.

Ennek az utóbbi arab átdolgozásnak valószínűleg arab fordítások által közvetített származéka a Symeon Sethnek XI. századbéli átdolgozása, Στεφανίτης και Ἰγνηλάτης, a mely előszavában így adja elő leszármazását:² »Βιβλίον φυσιολογικόν, μετεκομισθὲν ἐκ τῆς Ἰνδίας, και δοθέν τῷ Βασιλεῖ Χοσρόῃ ἐν Περσίῃ, παρά τινος Περζωῆ σοφοῦ, και Ἰατροῦ τὴν τέχνην, και μετενεχθὲν εἰς τὴν Ἀράβων γλώσσαν. Ὑπὸ θε Συμεῶν μαγίστρου και φιλοσόφου τοῦ Σήθ, εἰς τὴν ἑλληνῶν διαλεκτὸν μεταβληθὲν, καλόμορον ἀραβιστὶ μὲν Κυλλίε και Δίμνε, ἑλληνιστὶ δὲ στεφανίτης και ἰγνηλάτης. Ἐλεγχθησαν δὲ παρά τινος φιλοσόφου τῷ βασιλεῖ Ἰνδῶν Ἀβεσσαλῶν.«

Ezzel a fordítással, a melynek a keletkezése idejét Benfey³ a Kr. u. 1080. év körüli időre teszi, több rokon fordítás is van, a melyek ennél minden valószínűség szerint későbbiek. De hogy a rokonság mennyire terjed, azt megint csak nem tudjuk, mert mindössze is annyi bizonyos, hogy ezek is közvetve az említett arab fordításra vezethetők vissza. Benfey a görögön kívül ismeri Nasr-Allah perzsa fordítását, a XII. századból (erre vezethető vissza Rozsnyay és Zoltán János magyar fordításaik), Joel gran Rabbi il Giudeonak (?) héber fordítását (1250 körül), Baldonak töredékes költői földolgozásait (XIII. század) és egy spanyol fordítást (1251 körül.) (Azóta még néhány fontos származék lett ismeretessé.) Kulturhistóriai szempontból legfontosabbnak a héber fordítást mondja. Ennek a kijelentésének csak az lehet az oka, hogy Johannes de

¹ Így teszi ezt M. Landau is az idézett táblázatban.

² Ezt a bevezetést a Stark-féle kiadás (Berlin, 1697.) szerint idézzük, híven megőrizve ennek a kiadásnak hangsúly-jelzését is. Azt hisszük ugyan, hogy ez a görög bevezetés is Stark műve. Ezt ellenőrizni azonban nem tudjuk, mert az athéni, 1851-iki görög szövegkiadáshoz sem a budapesti könyvtárakban, sem a müncheni bajor kir. hof- und staatsbibliothekban nem jutottunk hozzá. Egyébként v. ö. vele a Báji Pataynak a fordításából már (a 174. lap 3. jegyzetben) idézett részeket, amelyekre még visszatérünk.

³ L. Benfey id. művének 1—3. §-át.

Capua »Directorium humanae vitae« cz. latin fordítása ennek az egyenes leszármazottja, a mely a középkori irodalomban fontos szerepet játszik. Nagy hatással volt ez a munka a mi középkori irodalmunkra is. Mindamellett bennünket, czélunkra való tekintettel, nem ez a mű vagy héber eredetije, a melyben Benfey és követői a szanszkrit Pančatantram leghívebb nyomait keresik,¹ érdekelnek, hanem a görög fordítás.

Említettük, hogy ebben keressük a Pančatantram legszebb magyar fordításának közvetett eredetijét. Ebben a tekintetben semmi kétség nincs és nem is lehet. Ha a fordításból valószínűnek látszott is, hogy ez nem készült közvetlenül a görög redactióból — és éppen az a czélunk, hogy a görög fordítás származékai között Báji Patay Sámuel könyvének az eredetijét megjelöljük, mégis érdeemesnek tartjuk, hogy a görög fordítással és származékaival is foglalkozunk, annál inkább, mert csak ha azt ismerjük, térhetünk rá arra a származékára, a mely ránk nézve a legfontosabb.

2.

A GÖRÖG FORDÍTÁS ÉS SZÁRMAZÉKAI.

Symeon Seth fordítása a Johannes de Capua gyakran alig érthető fordításával szemben is a kevésbé hű fordítások közé tartozik, a mely már nagyon elüt attól a szanszkrit szövegtől,² a mely *Benfey* fordításának alapja volt. Ehhez való viszonya a következő:

A szanszkrit szöveg	I. könyve	megfelel a görög ford.	I. részének.
» » »	II.	» » »	III. »
» » »	III.	» » »	IV. »
» » »	IV.	» » »	V. »
» » »	V.	» » »	VI. »

Mint az ind mesegyűjteménynek minden direkt származéka, természetesen ez is megtartja a keretes formát, még pedig a teljes skatulya-rendszert. Ámde több redactiónak sokkal bővebb kerete van mint ennek. Itt Ἀβασσαλὼν ind királynál éppen együtt vannak a bölcsék és ez fölszólítja egyiküket, hogy mondjon példát erre vagy arra az esetre. Erre az elkezdí azokat az állatmeséket, a melyek a Pančatantram többi fordításait is teszik és a volta-képpen skatulya-rendszert alkotják.

Ezekkel: a görög fordítással és származékaival ellentétben,

¹ »Es ergab sich als treuester reflex der Pehlvi-übersetzung diejenige, nach welcher die alte hebräische übersetzung gefertigt ist. Da diese aber verloren ist, so tritt uns an ihre Stelle die lateinische übertragung derselben von Johann von Capua.« — Benfey, id. m. I. köt.

² Ez a szanszkrit szöveg a *Kosegarten* (L. 175. jegyz.) és a *Bühler-Kielhorn* kiadásból ismeretes.

a többi redactióban ez az első keret bővebb és, valljuk meg, szellemesebb is, — habár a mi fogalmaink szerint az is naiv.

Amaraçaktinak, Mahilâropya (a déli recensió, úgy szintén a Hitopadeça szerint: Pataliputra) királyának három fia van. (Némelyik redactió meg is nevezi őket: Bakusakti = a nagyerejű, Ugrasakti = a félelmetes erejű és Amantasakti = a végtelen erejű. Ezek mind a hárman butaságban leledzenek. A király, hogy ezen segítsen, Vishnuçarmannak,¹ a nagyhírű bölcsnek a keze alá adja őket, a ki vállalkozik rá, hogy egy bizonyos idő múlva kigyógyítja őket butaságukból. Gyógyszerei a mesék.

Érdekes vonás a görög fordításban, hogy — a mint a budhista eredetű mű később India későbbi vallásának és műveltségének hatása alatt fejlődött (és ma azt is mutatja), majd pedig minden népnek nyoma meglátszik rajta, a hova vándorútjában elterjedt, — úgy a görög hatást sem kerülte el. Így pl. a második szakaszban a következő homeroszi hexaméter van:

»Ἐξάουδα, μὴ κούθε νόφ, ἴνα εἰδωμεν ἄμφω.«²

A mesék tartalmán azonban, természetesen, fővonásaiban nem változtatott a görög hatás sem. Nincs szükségünk arra, hogy a mesék motívumait, sorrendjét vagy a keretezés egymásutánját bármelyik másik redactióéval összevessük. Különbön is Benfey, a göttingeni egyetemnek ez a halhatatlan emléké, kiváló tanára ennek a munkának a javarészt is elvégezte. Leginkább az ő kutatásaira és csak kis részben a magunk összehasonlításaira támaszkodva, konstatálhatjuk, hogy Symeon Seth redactiója, a mellett hogy a Pançatantramnak bizonyos fokig reconstruálható őseredetijéhez nem volna túlságos hű, a legérdekesebb redactiók közé tartozik. Magának a görög fordításnak is sok változata lehetett.³ Ezek közül ma kétfő fontos: egyik az upszalai könyvtárban levő kézirat, a másik pedig az, a melyről csak annyit tudunk, hogy Possinus latin fordí-

¹ Azelőtt ebben a Vishnuçarmanban keresték a mű szerzőjét. Benfey ezzel ellentétben így ír: »Nach dem Hitopadesa heisst es, dass Vishnuçarman die prinzen durch erzählungen unterrichtet, nicht aber, dass er diese erzählungen in ein buch gebracht habe. Fehlte aber diese angabe auch in der ältern recension der Panchatantra, so haben wir nicht den geringsten grund mehr einen Vishnuçarman als verfasser der Panchatantra aufzustellen; es wäre übernaiv, wenn der verfasser sich selbst mit all den lobsprüchen bedeckt hätte, mit welchen Vishnuçarman in der einleitung überhäuft wird.« Benfey. Panchatantra. 1859. — Ugyanezt a véleményt mondja ki legújabbán Beöthy Zsolt is. (»Eszthétika lélektani alapon«. 1904.)

² L. a már idézett Stark-féle kiadás 146. lapján. Stark fordításában így hangzik latinul:

»Eloquere nil mente tege, ut noscamus uterque.«

³ Ugyancsak Stark említi latin fordításának (ill. bilinguis kiadásának) előszavában: »Extat adhuc Graeca versio Manuscripta in Bibliotheca et Vindobonensi, et Florentina, et Augustina, — teste Allatio. — Extat etiam, quod ex Catalogis patet, in Oxoniensi in Anglia, in Belgio in Lugdunensi, atque etiam Cl. Lucae Holstenii beneficio in Johannea Hamburgensi.«

tásának az eredetije és Baldo verses földolgozásainak alapja volt, de a mely még nem került elő.¹

A görög fordításról tudjuk, hogy hazájában igen népszerű volt. Possinus adata szerint Symeon Seth fordítása Comnenius Elek császár parancsára készült. Pachymeres² pedig azt mondja, hogy Michael Palaeologus is nagyon szerette ezt a munkát.

Származékai közül Possinus fordítása fontos, mert nem szolgál fordítás. Benfey ugyan nem hajlandó a Pater Possinusról föltételezni, hogy önkényesen változtatott az elébe került szövegen: de Possinus maga mondja előszavában (Praefatio), hogy a munkán hol bővített, hol pedig rövidített. Miért ne tette volna meg ugyanezt pl. a három Prolegomenával is, a melyek ugyan különböznek a görögötől, de a mely különbséget, mint mondtuk, Benfey nem akarja Possinusnak fölróni. Mi tehát azon a véleményen vagyunk, hogy Possinus igenis változtatott a szövegen. És ugyanez a körülmény nehezíti meg, hogy Petrus Possinus fordításának a görög eredetijére rámutassunk, még akkor is, ha az a ma ismert kéziratok egyike volna. Pedig ezek nagyon eltérnek egymástól.

Az ismertebb szövegek közös jellemvonása ugyanaz, a mi a Pançatantram legtöbb európai származékáé: a rossz stílus. Ámbár Stark, az egyik latin fordításnak már többször idézett szerzője, védelmébe veszi a görög fordítás nyelvezetét, maga is hivatkozik rá, hogy sem Possinus, sem Allatius nincsenek tőle elragadtatva.³

Csak a Pançatantram tartalma hordta tehát méhében azt a népszerűséget, a melyet a görög fordítás, rossz nyelvezete ellenére is, elért.⁴ És nemcsak görög szövegében. A görögnek magának is, a Baji Patay Sámuel fordítását is beleszámítva, hat, közvetlen, illetőleg közvetett származékát ismerjük. Ezeket, a magyar kivételével, Landau a következő táblázattá állította össze:

Symeon Seth görög fordítása.

(«Στεφανίτης καὶ Ἰγνηλάτης»)

Ed. Stark, Berlin 1697. — Athén, 1851.

G. Nuti (?) olasz fordítása: »Del governo dei regni« Ferrara, 1583. Bologna, 1872.	Ó-szláv fordítás. Stefanit és Ichnilat. Ed. Bulgakoff. Szt. Pétervár, 1860.	Stark latin ford.: »Specimen sapientiae Indorum veterum.« Berlin, 1697.	Possinus latin ford.: Indorum veterum. Romae, 1666.
Rector Lehmus, Abuschalem und sein Hofphilosoph. Leipzig, 1778.			

¹ L. Benfey, *Pantschatantra*. I.

² *Georgii Pachymeris*, Michael Palaeologus etc. (*Historia rerum Graecarum*) Romae 1666. I—II. kötet. 2°.

³ »Dictionem Graecam non laudat in hoc libro nimis Allatius, neque etiam Possinus«.

⁴ Ott van másik példáiul *Johannes de Capua* latin fordítása, a »Directorium humanae vitae«, a mely a görögnél aránytalanul jobban elterjedt, pedig nyelvezete sokkal rosszabb, sőt néhol érthetetlenül rossz.

Ezek azok a származékok, a melyekről — a magyart is hozzáértve — ma tudunk. Ehhez járul azonban, hogy bizonyára több olyan fordítás is van még, a mely mindeddig lappang, vagy talán nem is lappang, de még nem bizonyították be, hogy Seth görög fordításának a származéka. Ezt tehát csak a jövő fogja megmutatni. Mindaddig ez a hat származék örzi Symeon Seth orvosnak a nevét.

Lássuk most, melyek jöhetnek a Landau-idézte öt fordítás közül a magyarra nézve számításba, vagyis melyek között kell keresnünk az eredetijét, ha már vannak bizonyítékok, a melyek eleve szűkebb körre szorítanak bennünket.

Ilyen bizonyítéknak használtuk mindenekelőtt az öreg fordító-
nak a becsületességét és az igazmondását. Föltevésünk utóbb,
mint látni fogjuk, beigazolódott.

Báji Patay Sámuel ugyanis azt mondja előszavában, hogy »fordítottam én e' könyvetskét, a' Magyar gyenge Ifjatskának számokra, édes Hazánk nyelvére«. Mert »ezen Arabs, Görög, Deák 's Frantzia nyelveken már élő könyvnek Magyar nyelven is világ elejiben leendő terjesztését« kívánja. Abból a pontból indultunk tehát ki, hogy a fordító csak ezt a négy, az arab, görög, latin és franczia nyelvű fordítást ismerte — hallomásból. Franczia nyelvű származéka eddigi tudatunk szerint nincs a görög redactionnak. Az arab nem jöhet tekintetbe, mert hiszen 1. arab kiadás nem igen kerülhetett Báji Patay kezébe, ha arabul tudott volna is, 2. föltehetjük, hogy az arab fordításról csak magából a szöveg-
ből tud, a mely említi, hogy a görög az arab redactio alapján készült.

Két esetünk maradt csak: Báji Patay vagy a görög eredeti-
ből fordított, vagy annak egyik latin származékából. De még erre nézve is van további útbaigazításunk; Báji Patay az előszóban azt írja, hogy az arab redactióból lefordítottatott a mű »Simeontúl, Setnek bölts Mesterétül, 's a' természeti dolgok magyarázójoktúl Görög nyelvre; mely is az Arabiai nyelven neveztetet Killille és Dimne, Deákul Coronarius Vestigator, az az: nyomozva öszve szerkesztetett oktatásnak módja. Az ebben bé foglalt példázatok pedig Abessalomon Indusok Királyjoknak ekképen adattanak elől egy bölts által stb.«

Ebből a pár sorból eléggé kiokosodunk. Valószínűnek tartjuk ugyanis, hogy a fordító nem tudott görögül. E mellett szól 1. a »Simeontúl, Setnek bölts Mesterétől« kifejezés. 2. ha görögül tud, a görög cím etimonjaiból kiokoskodhatja a latin címnek az értelmét és nem követi el azt a sületlenséget, a melyet a latin címmel és fordításával elkövetett.

Másrészt meg nem fordította művét görögből azért sem, mert az előszóban, mint láttuk, a munka címének latin etimológiáját csitálja. Már pedig a görög fordításban ezt honnan vette volna? Itt csak az az egy magyarázat lehetséges, hogy a fordító

kezében egy tisztára latin nyelvű fordítás volt, a mely az arab etimonokat latinra fordítva magyarázza.

Katona Lajos úr volt szíves arra a már említett furcsaságra figyelmeztetni, a mely a »Coronarius Vestigator, azaz: nyomozva öszve szerkesztetett oktatásnak módja« fordításban van. Egyúttal azt a véleményét fejezte ki, hogy e szerint talán Báji Patay nem tudott latinul, munkája pedig a görög redactio latin fordításai valamelyikének egy más nyelvű származéka alapján készült?

Ilyen pedig csak egy van: Lehmusnak német fordítása,¹ a mely a Stark-féle latin fordítás származéka. De hogy Báji Patay előtt ez volt volna, annak ellenmond több körülmény. Valószínűtlen azért, mert Báji Patay fordítását már 1780-ban befejezte. Az öreg fordító, a ki most »magányos és koros napjaiban« fordította ezt a munkát, bizonyára lassan haladt a fordításban, a mely bizonyára több év munkája volt. Vessük ezzel most össze azt a körülményt, hogy Rector Lehmus fordítása meg 1778-ban jelent meg Lipszében, talán a híres karácsonyi könyvvásárra és hogy jó időbe került, míg nálunk egy könyv elterjedt. A két adat, ha nem is incompatibilis, mindenesetre valószínűtlenné teszi, hogy a két fordítás között összefüggés van.

Föltevéünket azonban mindez még nem támogatná. Van még két bizonyítékunk, a mely a mellett szól, hogy Báji Patay nem Rector Lehmus munkáját fordította. Az egyik az, hogy a királyt, a kinek a görögben Ἀβεσσαλὼν a neve, a német fordítás Abuschalemnek, Báji Patay pedig Abessalomonnak nevezi. Ezt a nevet pedig a magyar fordító csak a latinból vehette, mert Possinus is, Stark is így nevezi az ind királyt. A másik, és nézetünk szerint döntő érv a cím. A német fordítás címe »Abuschalem und sein hofphilosoph«. Ettől eltér a magyar, a mely a »Régi Indusok böltselkedések« címet viseli. De nem az eltérésben van a bizonyíték, — mert Patay magától is megváltoztathatta a címet, — hanem megint a latinnal való egyezésben: Possinusnál és (nem véletlenül) Starknál is a latin fordításnak »Specimen Sapientiae Indorum veterum« a címe. Honnan egyeznék a magyar cím ezzel, ha az eltérő című német származék volt a fordítás alapja?

Már most csak Katona Lajos úr figyelmeztetése van hátra, de hátha Báji Patay nem tudott latinul? Erre is megfélemlítünk: van bizonyítékunk (a fönnebbieken kívül is) arra nézve, hogy »A' régi Indusok böltselkedések« latinból készült fordítás.

Föltehetnők mindenekelőtt azt, hogy a fordító előtt olyan kiadás volt, a mely az arab etimonokat »Coronarius & Vestigator«-nak fordította. (Ilyen fordítás van is: a Stark-féle). Továbbá: Patay uramnak talán nem volt nagy olvasottsága, hiszen ez az első írott munkája is 72 éves korából való, — és így nem volt tisztában azzal, hogy az & jelet *et*-nek kell olvasnia. Ezért a Corona-

¹ »Abuschalem und sein hofphilosoph« von Rector Lehmus. Leipzig, 1778.

rius Vestigatorot próbálta fordítgatni és kisütötte azt a badarságot, a mely már-már azzal bélyegezte meg, hogy nem tudott latinul és készakarva hallgatta el előszavában azt a német fordítást, a mely esetleg eredetije volt. De, tegyük föl, hogy ez a hypothesis naiv. Nincs is szükség rá. Báji Patay Sámuel az előtte érthetetlen arab és görög címekben olyan értelmet keresett, a mely a latin fordítás címének: »Specimen Sapientiae Indorum Veterum« megfelelt. A latin commentator az arab és görög címet Coronarius & Vestigator-nak fordítja. Hogy micsoda délibábos, érthetetlen etimológia eredménye volt a »nyomozva öszve szerkesztett oktatásnak módja« fordítás, azt ma nem tudjuk. De hogy a fordító etimologizált, az bizonyos a »Vestigator«-nak vestigium=nyomból való magyarázatából.

Katona Lajos úr véleményével ellenkezőleg, mi azt hisszük, hogy ezt a badar fordítást csak olyan ember követhette el, a ki 1. nem tudott görögül, de 2. tudott latinul, mert a »Coronarius et Vestigator« címet valami fura etimológia útján a »Specimen Sapientiae Indorum Veterum«-mal akarta összeegyeztetni.

Megáll tehát ez az okoskodásunk még akkor is, ha a fordító az & = et jelentéssel tisztában volt. Elvégre a »Coronarius & Vestigator« előtte akkor is éppen olyan érthetetlen — fogalma sincs róla, hogy ez a sakálok neveit teszi, mert hiszen »nem tud arabusul«, sem görögül, — mintha nincs ott az az & jel. Igyekezett olyan fordítást adni, a melyet valahogyan (hogy hogyan, az az ő dolga) meg tudott magyarázni.

A mi magyarázatunk most csak egy föltételhez van kötve: olyan latin fordításnak kellett az eredetinek lenni, a mely a sakálok neveit meghagyja görög formájában, de átírja. Mert ha latinra fordítja, akkor Báji Patay maga is rájön, mi az a Coronarius & Vestigator?

Hogy pedig csakugyan olyan latin fordítás volt előtte, a mely ennek a föltételnek megfelel, az bizonyos egyrészt, mert Patay maga is, noha minden a mellett szól, hogy a *Στεφανίτης καὶ Ἰγνηλάτης*-t nem tudta elolvasni, a sakálokat Stefanitesnek és Ichnelatesnek nevezi; ezt tehát csak olyan latin fordításból vehette, a mely nem fordítja le, csak átírja a neveket; másrészt pedig — és ez megdönthetetlen bizonyíték, — mert erre a fordításra rá tudunk mutatni minden esetben, akár Possinus, akár Stark latin fordítása volt Báji Patay előtt.

Ezek után tehát ad absurdum bizonyítással jutottunk arra az eredményre, hogy »a' régi Indusok böltselkedések« latin fordítás származéka. Most már csak az marad hátra, hogy rámutassunk, melyik latin fordítás a magyarnak az eredetije. És erre akarunk alább rátérni, miután előbb néhány szót Báji Patay Sámuelről is szólottunk, közbevetőleg.

3.

BÁJI PATAY SÁMUEL ÉS PANČATANTRAM-FORDÍTÁSA.

A Pančatantram legkiválóbb magyar fordítójáról igen kevés adat van rendelkezésünkre. Életéről Beöthy Zsolt, a ki őt először említi,¹ még semmit sem tud.² Ha mi néhány szót mégis szólhatunk róla, azt első sorban *Nagy Iván* jeles művének köszönhetjük, a mely Magyarország nemesi családait tárgyalja, másodsorban meg annak a körülménynek, hogy a fordítás előszavában (»Az Olvasóhoz«) sikerült néhány adatra bukkannunk. Ezek alapján a következőkben foglalhatjuk össze azt, a mit róla tudunk.

A család, a melyből származott, régi nemesi, még ma is virágzó család, a mely többek között a Fáyakkal és a Beleznayakkal volt rokonságban. Ősi birtoka, a honnan prédikátumát is viseli, úgy látszik, a szabolcsmegyei Báj volt, a honnan Szatmár, Ugocsa, Pest és Bihar vármegyébe származtak el. Egyik ág azonban mindvégig Bájon maradt.³ — 1755-ben a család egy tagja, Sámuel, újabb birtokot kap. Azt hisszük, ez az a Sámuel, a ki a Pančatantramot nyelvünkre átültette. Mint a fordítás előszavából kitűnik,⁴ 1709. december 13-án született. Ha megállja helyét az az állításunk, hogy éppen írónk részesült az említett nádori adományban — és nem szól semmi ez ellen, — akkor még a következő adataink is helyesek. 1730-ban nőül veszi Szuhay Erzsét, a kivel 35 évig, ennek 1765-ben bekövetkezett haláláig, él boldog házasságban. Négy gyermekük született: három fiuk és egy leányuk. Fordítónk felesége halála után Bájon, fiánál, Józsefnél éli további napjait, a kinek két házasságából hét gyermeke született. Ezeknek nevelésével tölti idejét.⁵ Nekik, a »gyenge Ifjatskáknak számokra« fordítja le a Pančatantram állapotmeséit is. Munkája a következő címmel jelent meg: »A' | régi indusok | böltselkedések | az az | Példákkal jó erköltsökre | tanító | könyvetske | mellyet | magányos és koros napjaiban Magyar nyelvre | fordítot | Báji Patay Sámuel, | Egerben, | nyomtattat. a' püspöki iskola betőivel. | MDCCLXXXI.« | A díszes kiállításról (három igen szép metszet díszíti a könyvet, a melyek *Tischler Antal* egri ember művei) *Eszterházy Károly* gróf egri püspök gondoskodott.⁶ Neki ajánlotta a fordító munkáját.

¹ »A magyar széppróza történeté«-ben. (L. 173. l. 6. sz. jegyzetel.)

² *Id. Szimyei József* a »Magyar Írók« cz. vállalatában szintén csak a bibliográfiai adatok fölsorolására szorítkozik.

³ L. a fordító előszavát (Az olvasóhoz): »Írtam Bájon«.

⁴ L. u. ott: »Írtam . . . Karátson Havának 13-dik napján, melly nap tudniillik életemnek hetven egyedik esztendejét eltöltöttem vala. 1780-lik esztendőben.

⁵ »A' régi Indusok böltselkedések« előszavában írja, hogy a »gyenge elméknek« akar használni, így unokáinak is, »kiket az Isteni félelemben és jó erköltsökben neveltetni tellyes igyekezetem«.

⁶ Az ajánlásban ugyanis arra kéri Eszterházyt a fordító, hogy »ezen

Fölmerülhet itt az az eshetőség, hogy Báji Patay katolikus volt, noha családja régi protestáns család, a mely máig is az maradt. »A' régi indusok böltselkedések« »a' püspöki iskola betőivel« nyomtatva jelent meg. Az előszóban az egri püspöknek iránta »alázatos öreg szolgája iránt, elejitül fogva bizonyítani méltóztatott nagy érdemű kegyelmességeit köszöni« meg. Mindez az említett eshetőség mellett szólna. A kérdést nem tudjuk eldönteni. Nem döntő bizonyíték itt az a tisztán protestáns szellemű munka sem, a mely ugyancsak Patay Sámueltól, 1788-ban látott napvilágot: »Egy jó atyának | Fiait oktató | tanítása, | melyet | Tanulásnak kedvéért idegen országok- | ra kiment, és ott két ifjakkal szoros | Barátságban esett | szerelmes Fiának | azokkal való Társalkodásában, és a' | Keresztyén Hitnek nevezetesebb ágazatiról | való együttbeszélgetésben kivánt elő | adni | Báý Patay Sámuel | Lipsiában, 1788«. A munka, a mely II. József uralmát dicsőíti,¹ erősen protestáns szellemű. Legfontosabb része az a beszélgetés, a melyet a »Reformatus Keresztyén« Zádor »a' Római Ifjúval« folytat, és a melynek éppen a katolikus és protestáns vallások közötti különbség a főtárgya. »A' Római Ifjú ezen kérdést tevő: Hiszik-é kigyelmekek azt, hogy a' midőn az áldozó Pap az ostyára ezen szavait Idvezítőnknek el-mondja: »Ez az én Testem«, azonnal Idvezítőnknek tulajdon szent Testévé változna?«² — »Mellyre Zádor ekképen felele: Idvezítőnknek nem kell érteni ezen szavait tulajdonképen, avagy betű szerint; hanem oly formán, mint midőn Idvezítő Urunk magát útnak, ajtónak, szőlőtökének, Szégelet-kőnek, és Mennyből leszállott Kenyérnek, vagy Mannának nevezi.«³ Ilyen és ehhez hasonló részletek mutatják, hogy az »Egy jó atyának Fiait-oktató tanításá«-nak szerzője, Báý Patay Sámuel kálvinista volt.

De semmi sem bizonyítja, hogy ez a *Báý Patay Sámuel* azonos a Pançatantram magyarra fordítójával; sőt éppen az a véleményünk, hogy ezt a második munkát egy másik Patay Sámuel írta, a ki nem más, mint az előbbinek unokája.⁴ Bizonyítékunk erre nézve a név különböző írásán kívül, és leginkább, a stílus. Öreg embernek a stílusa 6—8 év alatt már nem változik annyit, a mennyi különbség a Pançatantram-fordítás és a »Tanítás« stílusa között van.⁵

Sokkal valóbszínű, hogy ezt a »Tanítás«-t az ifjú Patay

könyvnek Magyar nyelven is világ elejében leendő terjesztését, hathatós pártfogása által véghez is vinni méltóztasson.

¹ »Ó melly áldott nép az, a' melyet megáld az Isten illy kegyelmes Cyrussal, illy népet Szerető áldott Királlyal, és mindeneket illy böltsen igazgató Salamonnal!« 19. l.

² U. ott, 62. l.

³ U. ott, 65. l.

⁴ A Pançatantram fordítójának négy gyermeke van. Közülök a második, József kétszer nősült meg, és hét gyermek atyja volt. Ezek egyike, Sámuel, lehet a »Tanítás« szerzője.

⁵ Részünkről e szerint igazítónk ki Szinnyei szükségzavú adatait.

Sámuel írta; még pedig olyként, hogy Lipszébe kijutva, a hol talán theológiát hallgatott, úti impressióit, az otthon, bucsúzáskor hallott értelmekeket, meg az egyetemen hallottakat foglalja össze munkájában egy érzékeny elbeszéléssé.

A Pançatantram fordítója ebben az időben talán már nem is él. Az a szentimentális jelenet, a mely a »Tanítás«-t befejezi, talán éppen az ő halálát örökítette meg. Munkája mindenesetre értékesebb ma is mint unokájáé, ha mindjárt fordítás is.

Lássuk most, milyen munkának a fordítása »A' régi indusok böltselkedések.«?

Fönnebb kifejtettük, hogy csak két latin származékról lehet szó: a Petrus Possinuséről és a Starkéről. Az előbbi Rómában, 1666-ban a következő czímmel jelent meg: »Specimen sapientiae Indorum veterum; ex Arabica in Graecam a Symeone Seth, a Petro Possino Societ. Jesu novissime e Graeca in Latinam translatum. Romae, 1666. Fol.«¹ Megvan benne mind a három Prolegomena.

Éppen ez a körülmény tette azonban első sorban kétessé, hogy Possinus fordítása volt a magyarnak alapja. Ez azonban csak kétessé tette. Végleg megczáfolja a két fordítás összefüggését az összehasonlítás. Egyező hely, a mely csak kevéssé is elárulná, hogy Patay fordítása Possinusé alapján készült, egyáltalában nincs a kettőben. Itt-ott ha emlékeztet is egyik a másikra, az csak a tartalmi összefüggés következménye. A filológust nem téveszthetik meg: hosszabb részletek összehasonlítása után kitűnik, hogy Possinus semmi esetre se volt Báji Patay előtt.

»A' régi indusok böltselkedések« eredetije Gottofredus Starkius fordítása volt, a mely a következő czímmel jelent meg: »Specimen | sapientiae | indorum veterum | id est, | liber ethico-politicus | pervetustus, | dictus gaece | Στεφανίτης | και | Ἰνγηλάτης. | Nunc primum Graece ex MSS. Cod. Holsteiniano | prodit, cum versione nova Latina, opera | Sebast. Gottofr. Starkii | Bero- lini | Sumptibus Joh. Michael. Rüdigeri | Stanno Ulrici Liebperti, Typ. Elect. | 1697.«

Stark ezt a fordítását, a melyet III. Frigyes brandenburgi örgrófnak ajánlott, néhány évtizeddel Possinus fordítása után készítette, és előzőjének munkáját jól ismerte. Sőt, mint az olvasóhoz intézett előszóban mondja, éppen azért fordította le újra a Pançatantramot, mert Possinus fordítását nem találta elég hűnek.² Stark

¹ Appendix ad *Georgii Pachymeris* opus. (L. 28. jegyz.)

² Azonkívül, hogy — mint maga bevallja — a czímet Petrus Possinus fordításából vette, l. a bevezetés 23. szakaszát is: »Non potui me abstinere, quin statim in Latinum verterem: sed posteaquam rescivi, eundem librum jam Latine ex Graeco redditum a P. Possino ac Georgii Pachymeris Historiae Michaëlis Palaeologi subjunctum esse: pene me subiit laboris hujus poenitentia. Sed facile patuit, ubi librum ipsum videre datum est, ita illam versionem exactam esse, ut cum Graeco textu non passu pari ambulet. Nam neque ipsi Possino id in animo fuit, ita presse insistere vestigiis Symeonis. Qui et in praee-

fordításából hiányzik a három előszó és annak meséi, épp úgy, mint magyar származékából. Egyébként azonban valóságos filológiai kiadás, a melynek bevezetése eléggé tájékozott a Pançatantram egész irodalmában.

A fordítás valósággal szolgálja mása a görögnek.¹ Maga Stark megvallja, hogy éppen ez volt a törekvése: a Symeon Seth-féle görög fordítás kezében levő változatának minél hívebb fordítását adni. És ez sikerült is neki.²

Egészen más tendencia vezette a magyar fordítót: Báji Patay Sámuel. Ez nem állott az intelligenciának azon a fokán, mint Stark; az ind irodalomnak ebben az értékes termékében nem látott mást, mint állatmeséket, amelyek a gyermekeknek jó tanulságot rejtettek magukban. Lefordítja hát az unokáinak: okuljanak ebből a munkából. De még annyi intelligenciája sincs, hogy tendenciájához alkalmazza munkáját is és az állatmeséket úgy átdolgozza, hogy azok tényleg a gyermekek olvasmányai lehessenek. Ellenkezőleg: Stark és Báji Patay fordítása között mindössze is annyi a különbség, hogy az utóbbiból hiányzik a filológiai bevezetés — talán azért, mert a magyar fordító az abban közlött arab és görög részleteket maga sem értette. Az irodalomtörténetre nézve azonban értékesebb ez a hű magyar fordítás, mint egy esetleges átdolgozás, — mert így a Pançatantram hívebb alakban jutott el hozzánk.

Ha Stark a maga latin fordításának hűségével dicsekedik, e tekintetben Báji Patay fordítása sem marad mögötte. Kitűnik ez a bevezetésből is, a mely a latin és a magyar fordításban így hangzik:³

Starknál:

»Libellus Physiologicus ex India à Perzoe Viro sapiente ac Medico allatus, ac Persiae Regi Chosroi exhibitus, atque hinc in Arabum linguam versus. Postea vero à Simeone Sethi Magistro ac Philosopho in Graecum sermonem translatus. Vocatus quidem Arabice Kylile et Dimne à Graecis autem Coronarius & Vestigator. Quae au-

Báji Pataynál:

»Ezen a Példákkal jó erkölcsökre tanító könyvetske hozatot az Indusok Tartományokból Persóé bölts orvos által és a' Persák Királyoknak bé nyújtatván; azonnal az Arabsok nyelvekre fordítatot; következőképen Simeontúl, Setnek bölts Mesterétül, 's a' természetű dolgok magyarázójoktúl Görög nyelvre; mely is az Ara-

fatione fatetur aliqua se omisisse, neque negare potest, alicubi esse sua opera hunc librum auctiorem.

¹ V. ö. 174. l. 3. jegyzetet. V. ö. egyébként az alább közlendő latin bevezetést a göröggel.

² Stark maga mondja: »Graecae versioni non dubitavimus adungere nostram Latinam, ut quantum fieri posset, in utraque lingua sibi esset liber quam simillimus.«

³ V. ö. a fönnebb közlött görög szöveggel.

tem in hoc libro continentur Abessalomo Indiae Regi exposita ita fuerunt à Philosopho quidam«.

biai nyelven nevezetet Killille és Dimne, Deákúl Coronarius Vestigator, az az: nyomozva öszve szerkesztetett oktatásnak módja. Az ebben bé foglalt példázatok pedig Abessalomon Indusok Királyjoknak ekképen adattanak elől egy bölts által«.

Ennek a résznek a jelentőségét már ismertettük. Tudjuk, milyen fontos volt a magyar fordítás eredetijének a megállapításánál. Végleg eldőlt azonban ez a kérdés, ha az egész fordítást összevetjük Starkéval: majdnem szóról szóra egyezik a kettő, és ha itt-ott eltérés van, az legfőlebb annak tulajdonítható, hogy Báji Patay félreértette a latin szöveget. Mutatványúl az utolsó, a 15. részt közöljük:

Sectio decima quinta.¹

At Rex Philosopho dicit. Etiam hoc cognovi. Nunc etiam extremum hoc mihi expedi: qua ratione non sit appetendum homini, quod consequi haud potest; cavendumque ne id quoque, quod habet, amittat.

Extremum igitur orsus Philosophus Regi inquit. Degebat alicubi Eremita pius, ac Dei timens. Ad eum vir aliquando divertit admodum, fatuus. Huic ille coenam apponit, panesque et palmulas et aquam affert.

Hic autem, dum fruitur propositis, inquit Eremitae: palmulae hae admodum mihi videntur dulces. Apud nos quidem huiusmodi palmulae haud inveniuntur. Veruntamen habemus alios fructus dulces, ut caricas atque item uvas passas, atque alia quaedam, quibus nos sumus contenti. Sed hae mihi placent, ac constitui apud me ejusmodi palmulas coemere. At Eremita. Bene dicis, sed avaritia insatiabilem

XV. szakasz.²

A' király mondá; már ezt is tudom; utoljára ezen kérdésemre felelj; mi az oka, hogy azt az embernek nem is kellessék kivánni, a' mit el nem érhet; azt pedig miként kell távoztatni, hogy az ember el ne veszítse, a' mivel bír?

A bölts mester is utolsó szavait kezdvén, a' királynak mondá: egy kegyes istenfelő remete lakozék valamely helyen, egykor hozzá szálla valamely esztelen ember, a' remete néki vatsorát ad, úgymint kenyeret, pálma gyümölsöt, és vizet.

Étel közben mondá a' remetének: ez a gyümöls nekem édesnek tetszik; nálunk ugyan ilyen forma gyümölsök nem találtatnak, hanem másféle édes gyümölséink vagynak, úgymint aszúfugék, és malosa szőlők, nem külömben más nevéek is, a' mellyekkel mi szoktunk élni: de nekem ez a gyümöls jól tetszik, és fel tettem magamban, hogy illyet fogok venni. A remete monda; jól van; de a'

¹ Stark, Specimen etc. 483. l. és köv. II.

² Báji Patay, A' régi Indusok böltselkedések etc. 396. l. és köv. II.

hominem efficit: eaque his, quae possidet, nunquam est contenta, semperque appetit aliena, laboratque, ut ea, quae non habet, assequatur. Qua ratione id saepe perdit, quod ante habuerat.

Hospes deinde Solitario, audisse, inquit, mihi videor, a te vocem Chaldaicam: ea mira mihi accidit. Nisi igitur, fuerit molestum, me eam edoce. Magna enim ejus discendae flagre cupiditate, ac possim forte cito hanc addiscere. Eremita autem ait. Noli sodes, tuis relictis, quaerere aliena, quaeque ultra captum tuum sunt. Ita enim idem in te accidere potest, quod accidit in corvum.

Dicunt enim de Corvo, quum deambularem perdicem vidisset, eodem modo et ipsum voluisse incedere. Quum itaque ipse exerceri ad eum modum cepisset: non solum hoc addiscere non poterat, sed et suum gressum dedidicit. Itaque tum ita erat destitutus, ut neque sua haberet, neque, quae petebat, assequeretur. Haec ego tibi dixerim, ne dum voces discere cupis, quas intellegere non potes, tuum quoque sermonem dediscas. Is enim creditur desipere, qui his, quae habet, relictis, quaerit ea, quae ad ipsum plane non spectabat: eaque possidere avet, quae consequi neque ipse potest, neque consequi poterunt vel pater, vel avus; quaeque plane ad ipsum non spectant.

Atque ita homo non debet optare, quae assequi non potest, ut ne, quae habet, amittat.

fősvénység az embert teihetetlené tesz, és azzal, a' mivel bír az ember, soha meg nem elégszik, 's szüntelen másokén kapdos, 's azon igyekezik, hogy elérje azt, a' minints, és abbul a' lesz, hogy gyakran el-veszti, a' mivel bírt is.

Ismét monda a' vendég a' remetének; úgy hallom, hogy te Kaldeai nyelven szollasz, nekem az tsudálatosan esik; azért ha terhedre nem volna, tanítanál meg reá; mert ki nem mondhatom, mint vágyódom annak tudására, még pedig hamar akarnám azt meg tanulni: a' remete erre felele: jó barátom, ne tselekedd, hogy a magad nyelvét megvetvén, másén kapkodnál, és olyanon, a' mi a' te elmédet felül haladja; mert az történhetik rajtad, a' mi eset egy hollón, a' mellyrül az mondatik:

A' holló látván a' fogoly madárnak friss járását, ő is követője kívánt lenni, és midőn magát azon járásban gyakorlotta volna, nem tsak azon járás módját meg nem tanulta, hanem a' maga lépéseinek módját is el-felejtette; el annyira, hogy sem a' maga lépésének formáján, sem a' fogoly madarak járásoknak rendin lépni nem tudot; és így azt sem tehette, a' mit kívánt, azt is el-felejtette a' mit tudot. Néked is ezeket a' végre beszéllem, hogy akarván olly nyelvet tanulni, mellyet nem értesz, félő, hogy a' magad nyelvédet el ne felejtsd; mert az ollyan eszelősködni láttatik, a' ki ollyat kíván, a' mi tellyességgel őtet nem illeti, avagy ollyanra igyekezik, a' mi tőle lehetetlen, és sem atya, sem nagy atya el nem érhet.

És így senki ne vágyódjon ollyanra, a' mit el-nem érhet, ne is igyekezzen ollyanra, a' mi őtet

His dictis Philosophus conticuit.
Postea tamen ait, Opto rex, ut ad
Zethi aetatem pertingas. Omnis
enim in te apparet et virtus et
gloria et honor. Ego quidem ad
quaestiones tuas respondi: ac quid
sentirem, quantumque possem per-
spicere, aperui. Atque nunc id opto,
ut tu tibi tua inde conficias com-
moda: erga me autem tuum ex-
peto favorem atque benignitatem.

Gloria Deo,
omnium bonorum auctori.

nem illeti; hogy azt el ne ve-
szítse, a mije van, és abból is ki
ne tsepenjen, a' miben volt.

El-végezván a' bölts mester be-
szédét, utoljára így szólla: kivá-
nom óh király; hogy Szeth életé-
nek idejét érd-el; mert te benned
tündöklék ki a' jóság, ditsőség, és
tiszteesség; én ugyan a' te kér-
désidre meg-feleltem, és azokban
mennyre láttam, néked ki jelen-
tettem; azért ohajtom, ezek tenéked
hasznodra szolgáljanak, irántam
pedig ki kérem kegyelmességedet.

Ditsőség az Istennek,
minden jók kútfejének,
most, és mind örökké.

Amen.

Stark latin fordítása ezután még, a bevezetés pendantjaként, rövid befejezést közöl, a mely így hangzik: »Haec quindecim capita ex Indica lingua in Persicum sermonem transtulit Perzoë sapiens Medicus: adque Regem Chosroëm ex India attulit. Ex Persica autem in linguam Arabum transfusa sunt. Unde nos in Graecam vertimus. Servamusque ea usque adhuc apud nos in spem atque utilitatem lectorum.« Ezt a Symeon Sethből vett részt Báji Patay elhagyta a magyarban.

Stark az egész fordítás végén összefoglalja az egyes szakaszok tárgyát. (Argumenta Sapientiae Indorum.) Báji Patay fordításában ezt a részt úgy pótolta, hogy az egyes fejezetek végén versekben összefoglalta az illető fejezetben rejlő tanulságot. Ezek a versek, korukhoz képest, elég ügyesek, de nagyon unalmasak. Rímelése azonban sikerült:

Sok Iknelates van nagy udvarok körül,
Ki másnak vermet ás, és szabiyát köszörül,
Miatta sok szelid, nagy veszélybe kerül,
Mellyen az illy álnok szívú ember örül. stb.

A fordítás magyarsága ellen sem lehet kifogásunk; sőt nyelv-történeti, főleg nyelvújítási szempontból sok érdekes adatot nyújt az eddig nem méltatoit mű. A mi czélunk azonban az volt, hogy a Pançatantramnak ezt az érdekes magyar fordítását irodalom-történeti szempontból kellőleg méltassuk, arra a származékra rámutassunk, a mely a fordításhoz alapul szolgált, és ezek alapján Báji Patay fordítását a Marcus Landau által megkezdett táblázaton elhelyezzük.

Az eddig tárgyaltak alapján tehát a Pançatantram legsikerültebb magyar fordításának a családfája a következő:

<i>Elveszett Pehlēvi-fordítás. (6. sz.)</i>			
Abdallah ibn Mokaffa arab fordítása. (8. sz.)			
Symeon Seth görög fordítása, a XI. századból. Ed. Stark, Berlin, 1697. — Athén, 1851.			
G. Nuti (?) olasz fordítása : »Del governo dei regni.« Ferrara, 1583. Bologna, 1872.	Ó-szláv fordítás. Stefanit és Ichnilat. Ed. Bulgakoff. Szt.-Pétervár, 1860.	Stark latin fordítása. Berlin, 1697.	Possinus latin fordítása. Róma, 1666.
	Rector Lehmus, Abuschalem und sein hofphilosoph. Lipscse, 1778.	Báji Patay S. A' régi Indusok böllselkedések. Eger, 1781.	

Ezek alapján most kimondhatjuk, hogy Báji Patay Sámuel fordítása a Stark-féle; a göröghöz igen hű fordításnak mása, a mely latin eredetijétől szintén igen kevéssé tér el.

GÁLOS REZSÓ.

